

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ, ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.005>

УДК 355.12(477):37.017.925

Віталій МАСНЕНКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)
masnenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

Юрій ПРИСЯЖНЮК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)
yu-prysyazhnyuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ПОЧЕСНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ*

Мета полягає в дослідженні процесу становлення сучасної, власне української, традиції почесних найменувань військових формувань і їх класифікації. **Методологія** базована на поєднанні інструментарію аналізу кількісних та якісних ознак історичних фактів, методів студій пам'яті й так званого «просторового повороту» у сучасній гуманітаристиці. **Наукова новизна**. Вперше проаналізовано процес формування системи почесних найменувань військових підрозділів як складової загальної національної військово-історичної традиції та одного з маркерів народження нової історичної культури в українському соціумі. **Основні результати**

* Статтю підготовлено згідно з держбюджетною темою «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598).

Цитування: Масненко В., Присяжнюк Ю. Становлення сучасної української традиції почесних найменувань військових формувань. *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 5—28. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.005>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2024. № 1 (574)

ти. Після багаторічного збереження в Україні радянської системи найменування військових формувань відбувся принциповий поворот до власної національної військово-історичної традиції. Каталізатором цього процесу стали «Революція гідності» та початок відкритої збройної агресії РФ. У межах загальної оборонної реформи було проведено тотальний ребрендинг військового називництва. З назв військових формувань вилучено ідеологізовані радянські складові. Натомість досить послідовно запроваджуються українські почесні найменування. Запропоновано виділяти два їх різновиди: іменні / персональні й територіальні назви. Серед перших 13 % репрезентують діячів періоду середньовіччя (Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське), 30 % — ранньомодерного часу (переважно козацької доби, Гетьманщини), 29 % — знакових представників національно-визвольної боротьби ХХ ст. (здебільшого Української революції 1917—1921 рр.), 18 % — героїв сучасної російсько-української війни. Для всіх періодів абсолютну більшість становлять саме військові діячі. Територіальні назви, на відміну від радянської традиції, містять найменування населених пунктів, в яких дислоковані або були сформовані відповідні підрозділи. В окремих випадках поєднуються персональні й територіальні назви. Процес іменування перебуває в динаміці, тож становлення української військово-історичної традиції триває.

Ключові слова: *військово-історична традиція, почесні найменування, Збройні сили України, оборонна реформа, національний пантеон, історична пам'ять, опір агресії РФ.*

Понад два десятиліття в Україні зберігалася радянська традиція найменування військових частин. Така ситуація цілком уписувалася у загальну картину досить складного процесу транзиту українського соціуму й політикуму від авторитарного постколоніального стану до відкритого та демократичного. Українська держава після розпаду СРСР успадкувала військові формування, що розміщувалися на її території, з відповідними назвами. Суцільно ідеологізована радянська традиція називництва вирізнялася громіздкістю й помпезністю. В найменуванні військового формування комбінувалися, як правило, назви населених пунктів, у боях за які відзначилася ця частина за Другої світової війни, власне її німецько-радянської складової (часом навіть і давніших збройних конфліктів), радянські нагороди та пам'ятні дати офіційного календаря. З'єднання й полки з найбільш значущим бекграундом мали звання гвардійських. Як приклад: 98-ма гвардійська повітрянодесантна Свірська Червонопрапорна, ордена Кутузова дивізія імені 70-ліття Великого Жовтня.

Кардинальні зміни у цій надзвичайно важливій сфері розпочалися лише в умовах опору агресії РФ. Вочевидь, що традиція, про яку йдеться, не виникла в останнє десятиліття¹, проте саме збройне вторгнення, яке почалося

¹ Окремої уваги потребує дослідження джерел модерної традиції найменувань військових підрозділів, що була започаткована у часи Української революції 1917—1921 рр. (1-й Український полк ім. Богдана Хмельницького (богданівці), полк ім. гетьмана Полуботка (полуботківці), курінь ім. Петра Дорошенка тощо) та збройного опору 1940—1950-х рр. В умовах радянського режиму національна традиція перервалася. Однак цей досвід певним чином враховано нині. Так, Окремий президентський полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького отримав своє найменування на честь однойменного формування періоду Визвольних змагань 1917—1921 рр.

в лютому 2014 р. та призвело до тимчасової окупації АР Крим, Севастополя й частини Донецької, Луганської областей, мотивувало початок ствердження чіткої національної визначеності у цьому питанні. На наш погляд, вона потребує ґрунтовних студій саме в контексті з'ясування передумов та обставин цього широкого «ментального зламу», який суттєво інакше визначив співвідношення уявлень «чужий» / «свій» у розумінні сутності, характеру й функціонального призначення силових і спеціальних воєнізованих структур України, їх імовірних союзників та реального супротивника, що, своєю чергою, стало досить помітним свідченням народження нової історичної культури в українському суспільстві.

Отже, проаналізувавши сформовані у Збройних силах України (та інших силових структурах) військово-історичні традиції, передусім ті, які набули національного виховного значення, маємо на меті дослідити процес становлення сучасної власне української національної системи почесних найменувань військових формувань і запропонувати їх класифікацію. Дослідження досвіду вітчизняної військово-історичної традиції потребує опрацювання багатьох джерел, насамперед нормативно-правових документів, поточних інформаційних даних, різноманітних маркерів трансформації історичної пам'яті.

Почесні найменування військових формувань здійснювалися відповідно до закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 травня 2012 р., зі змінами, внесеними відповідно до вимог законів «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 2015 р., «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» від 2023 р. [1].

Військове називництво додатково регламентувалося президентським указом від 30 жовтня 2000 р. «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам» (із наступними змінами) [2]. Серед інших виокремимо також указ № 286 від 18 травня 2019 р. «Про Стратегію національно-патріотичного виховання у Збройних силах України на 2020—2025 рр.», де вже вдруге від 2015 р. на офіційному рівні йшлося про те, що це пріоритетний напрям державної політики, водночас системне національно-патріотичне виховання потребувало «зміцнення української державності, консолідації суспільства, утвердження [...] національних цінностей» [3].

Процес найменування конкретних військових формувань відображено у відповідних президентських указах, що дають змогу з'ясувати певну його динаміку та реальний внесок окремих очільників держави у становлення національної військової традиції.

Джерелами також слугувала відкрита інформація про підрозділи ЗСУ, ДПСУ, НГУ, військові навчальні заклади. Переважно ці дані не систематизовані, лише в окремому випуску серії спеціальних інформаційно-аналітичних

брошур подано узагальнюючу інформацію про почесні найменування з'єднань і частин Національної гвардії України [4].

Для аналізу української ситуації чималий інтерес становить досвід інших країн, особливо тих, які також здійснили транзит від радянської військово-політичної системи до національної. Зокрема в Литві відродили традицію називати військові підрозділи іменами великих князів литовських. Перший із них — егерський батальйон ім. князя Вітовта Великого. У складі 1-ї механізованої бригади «Залізний вовк» бачимо гусарський батальйон ім. короля Міндовга, уланський батальйон ім. великої княжни Бірути, механізований піхотний батальйон ім. великого князя Ольгерда, механізований піхотний батальйон ім. князя Вайдота. Крім того, військовим частинам присвоювалися імена великих гетьманів литовських (навчальний полк ім. великого гетьмана литовського Януша Радзивілла) та військових діячів Литовської держави міжвоєнного періоду (Литовська військова академія ім. генерала Йонаса Жямайтіса, Центр бойової підготовки ім. генерала Адольфаса Раманаускаса, Школа підофіцерів ім. дивізійного генерала Стасіса Раштікіса).

Аналізуючи попередні дослідження, насамперед звернемо увагу на студії, що містять теоретичні положення, покликані забезпечити належну фахову оцінку самому процесу становлення сучасної української традиції почесних найменувань військових формувань. Вони знайомлять нас із так званим «просторовим поворотом» у гуманітаристиці [5, С. 151—157]. Отож корисним є методологічний підхід, який, зокрема, передбачає, що «людина засвоює інформацію про навколишній простір у рамках суб'єктивної психології сприйняття, тобто незалежно від зорового чи описового способу надходження цієї інформації» [6, С. 14]. «Це означає, — наголошує Н. Яковенко, — що уявлення про простір завжди пов'язане з особою, яка сприймає не “простір взагалі”, а лише той простір, що його ця от особа сама вичленувала і сама “впорядкувала” за певною системою координат, організованих ієрархічно — на підставі наділення тих чи тих просторових об'єктів відповідними властивостями» [6, С. 14]. Спираючись на студії таких дослідників, як Ф. Ратцель, Г. Зіммель, Е. Кассирер, В. Беньямін, А. Лефевр, М. Фуко, представників чиказької школи урбаністичної екології, стверджуємося в розумінні, що символічний простір варто розглядати радше не як об'єкт, а як проблему, при цьому особливу увагу потрібно звертати на уявлення та соціальні зв'язки людей. У нашому випадку особливу цінність становлять не лише візії мнемонічних просторів у відносно недалекому минулому, а їх множинність, великий інтуїтивний спектр — від чогось історичного та сакрального до геополітичного, безпекового та, власне, мілітарного. Важливо буде усвідомити, які уявлення, переконання (стереотипи) й потреби стояли за рішеннями про (пере)присвоєння військовим формуванням почесних найменувань.

Безпосередньо заявленій проблемі присвячена стаття Л. Сидоренко. В ній, зокрема, йдеться про впровадження національних військово-історичних традицій у ЗСУ з урахуванням отриманого практичного досвіду. Увагу зосереджено на розгляді взаємозв'язків традицій і патріотизму, які авторка спробувала узго-

дити з «формуванням у військовослужбовців національної свідомості, стійкого прагнення до наслідування найкращих набутків української армії, із сумлінним виконанням військового й конституційного обов'язку» [7, С. 144]. Принагідно дослідниця простежила військові ритуали: вітання (4 жовтня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила нове вітання для армії: «Слава Україні! Героям слава!»), підняття Державного прапора України, вручення бойового прапора, оголошення на вечірній перевірці прізвищ військовослужбовців, навечно зарахованих у списки підрозділів, святкування Дня військової частини, зустріч офіційних державних осіб і прямих начальників, покладання вінків до пам'ятників і могил героїв-військовослужбовців, віддання військових почесей під час поховання воїнів-побратимів та ін. [7, С. 144]. Л. Сидоренко запропонувала «умовну» класифікацію військових традицій ЗСУ за такими показниками: 1) бойові традиції; 2) традиції військового навчання та виховання; 3) традиції військового побуту. Водночас за ступенем узагальнення їх класифіковано на загальні (вірність військовій присязі, військова доблесть та ін.) і часткові.

Окремі аспекти військових традицій у сучасній Україні розглянуто у статтях І. Ганюкової [8], О. Отич [9], М. Шевченка [10—12], М. Шевченка та В. Єфімової [13], Т. Глушкової [14], М. Коби [15], В. Федоренка [16], О. Турчака, М. Надраги [17], в монографії Е. Афоніна [18], працях інших дослідників. Утім авторам рідко вдавалося уникати залежності від пострадянської політичної кон'юнктури, приміром, як це до загальновійськової реформи (2014—2016 рр.) спостерігалось щодо збереження в найменуваннях військових формувань звання «гвардійська» чи згадок про радянські ордени та інші атрибути.

Аналіз запропонованих в історіографії міркувань й оцінок засвідчує, що навіть у нещодавніх інтерпретаціях становлення сучасних військово-політичних традицій зберігалася помітна «розмитість» національних уподобань, цінностей, пріоритетів. Отак 2008 р. у спробі обґрунтувати тезу про «єдність армії й народу» І. Ганюкова послалася на безкомпромісний простір суперечливої за своєю сутністю історичної пам'яті військовослужбовців — як «шанувальників борців з фашизмом» і, водночас, учасників «Помаранчевої революції» [8, С. 43]. Це означало, що українські дослідники, коли бралися висвітлювати чинні військово-історичні традиції у збройних формуваннях, нерідко послуговувалися застарілими ідеями, формами, методами, інтерпретаційними моделями.

Позаяк спеціальних праць про національну традицію почесних найменувань військових формувань досі не створено, це звільняє авторів статті від обов'язку вести предметну дискусію з попередниками. Крім того, пропонувані тут положення й висновки вочевидь матимуть завчасний характер, що не виключає появу такої полеміки в майбутньому.

Отже, з усього матеріалу, що міститься у виявленій та опрацьованій авторами історіографії проблеми, найкориснішими видаються дві думки. Перша: «головна особливість національних військово-історичних традицій Збройних сил України полягає в їхній орієнтації на формування в особового складу стійкої мотивації до зразкового виконання своїх службових обов'язків у будь-яких умовах», включно з

війною. Друга: система військово-історичних традицій, що сформувалися в Україні, «є частиною загальнонаціональних традицій українського народу зі своїми специфічними ознаками» [7, С. 151]. Між цими двома твердженнями помітний досить щільний взаємозв'язок: гарантування безпекової функції в поєднанні із завданням консолідації української нації, що є конституційним обов'язком, місією військовослужбовців і громадян України. Впоратися їм із таким надзавданням можливо в разі використання потужного каталізатора етнонаціональної (само)ідентифікації, який, своєю чергою, також потребує історичного підґрунтя.

У полоні пострадянської символічної парадигми

Для початку окреслимо перші спроби влади внести певні новації у військове називництво. Оскільки, згідно з Конституцією України, президент є верховним головнокомандувачем ЗСУ, здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави, то й це питання вирішувалося на рівні президентських указів. За каденції Л. Кравчука зафіксовано перші українські назви в оборонній системі країни. Це найменування флагмана ВМС фрегата «Гетьман Сагайдачний» та Львівського військового ліцею ім. Героїв Крут.

За першої президентської каденції Л. Кучми кораблі та катери, які 1997 р. відійшли Україні після розподілу Чорноморського флоту, отримали назви «Запоріжжя», «Черкаси», «Жовті Води», «Переяслав», «Генічеськ», «Балта», «Сміла», «Чигирин», «Прилуки», «Гола Пристань», «Сватове». Вочевидь, саме у ВМС України, які в той час створювалися, з'явилися «перші паростки» національної військової традиції.

За другого терміну президентства Л. Кучми було зроблено певні кроки з унормування правової бази у сфері військового називництва. Йдеться про згаданий вище указ від 30 жовтня 2000 р. «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам», а також про указ від 10 листопада того ж року «Про присвоєння почесних найменувань військовим навчальним закладам» (чинні дотепер). Дещо побільшало української військової номенклатури, але вводилася вона доволі дозовано, за цілковитого домінування радянської традиції. Так, згідно з указом від 19 квітня 2001 р., 24-й механізований Самаро-Ульяновській Бердичівській Залізній, ордена Жовтневої революції, тричі орденів Червоного прапора, орденів Суворова й Богдана Хмельницького дивізії було присвоєно ім'я князя Данила Галицького. Не важко побачити, що в новому найменуванні зберігалася стара радянська номенклатура. Це рішення Г. Касьянов атестував як «курйоз» і свідчення «амбівалентності» історичної політики Л. Кучми [19, С. 109]. 25-та окрема повітрянодесантна Дніпропетровська бригада була найменована Дніпровською, а 128-ма механізована дивізія — Закарпатською. Крім того, нові назви отримали Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, Національна академія Державної

прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова, Військовий двічі Червонопрапорний інститут ракетних військ та артилерії ім. Богдана Хмельницького Сумського державного університету, Київський військовий лицей ім. Івана Богуна. Морський тральщик «Жовті Води» було перейменовано на «Чернігів».

В. Ющенко за свого президентства, попри активну політику пам'яті, «національного опритомнення», так і не спромігся на радикальні кроки щодо трансформації радянської військової традиції. Однак кілька військових закладів і частин усе ж отримали нові назви: Харківський національний університет Повітряних сил ім. Івана Кожедуба (26 серпня 2005 р.), 7-ма бригада тактичної авіації ім. Петра Франка (28 березня 2008 р.), 14-та радіотехнічна бригада ім. Богдана Хмельницького (22 липня 2008 р.), 540-й зенітний ракетний Львівський полк ім. Івана Виговського (2 вересня 2008 р.). Водночас частина задуманого виявилася суто декларативною. Так, не було реалізовано заходи, передбачені в указі № 793/2005 від 16 травня 2005 р. «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки» щодо присвоєння окремим навчальним закладам, установам, військовим частинам імен видатних діячів УНР і ЗУНР. Указ № 500/2007 від 6 червня 2007 р. «Про збереження історико-культурної спадщини та розвиток туристичної інфраструктури м. Глухова» містив пункт про найменування прикордонних застав у Сумській обл. іменами гетьманів України [20, С. 619]. Але ці заходи також не було втілено. Характерно, що в указі від 12 листопада 2009 р., який, здавалося, безпосередньо стосувався військово-історичної традиції («Про деякі заходи щодо відзначення видатних подій національної воєнної історії»), не містилося навіть пропозицій для потенційного найменування [21].

За президентства В. Януковича низка військових частин отримала найменування на честь радянських військовиків: 55-та окрема артилерійська бригада ім. генерал-полковника Василя Петрова (указ від 22 липня 2010 р.), Національний університет оборони України ім. Івана Черняхівського (22 лютого 2013 р.), 204-та Севастопольська бригада тактичної авіації ім. Олександра Покришкіна (26 вересня 2013 р.). Зазначене цілком вписувалося у загальну характеристику політики пам'яті В. Януковича, в якій, згідно зі спостереженнями О. Гриценка, «надзвичайно посилюється "Велико-Вітчизняний" напрямок» [20, С. 838]. Дещо випадав із цієї тенденції указ від 8 вересня 2011 р. про присвоєння Державному лицю-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» імені І.Г. Харитоненка. Варто зазначити, що військово-історична «творчість» В. Януковича була нівельована наступними президентами. Так, указом від 22 серпня 2018 р. П. Порошенко перейменував 55-ту окрему артилерійську бригаду, надавши їй нове найменування — «Запорізька Січ». А В. Зеленський указом від 16 червня 2023 р. визнав таким, що втратив чинність, указ В. Януковича «Про присвоєння імені Івана Черняхівського Національному університету оборони України» та указом від 4 серпня 2023 р. вилучив із назви 204-ї Севастопольської бригади ім'я О. Покришкіна.

Поворот до національної військово-історичної традиції

«Революція гідності» ввійшла в історію України не лише активізацією процесу декомунізації суспільства, що виявилось в масовому знесенні пам'ятників В. Леніну та іншим комуністичним діячам, а й початком глибоких змін у царині національної (само)свідомості. Ці зсуви визначали цивілізаційний вибір України [22, С. 473, 475]. Трансформація розпочалася та деякий час відбувалася «під настрої» Євромайдану, проте, зрештою, стихійність «удалось приборкати», а сам «ленінопад» — організувати і скоординувати [23, С. 258]. Державне «втручання» у вигляді декомунізаційного законодавства надало цим перетворенням системного характеру.

Своєю чергою Міністерство оборони України схвалило інструкцію щодо організації виконання в армії закону № 317-VIII від 9 квітня 2015 р. «Про засування комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відтоді військовим частинам і з'єднанням почали присвоювати почесні найменування на честь національних героїв усіх етапів державотворення, учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст., а також осіб, які відзначилися під час відбиття збройної агресії РФ [24, С. 5].

Наказом Генерального штабу ЗСУ 24 квітня 2018 р. було затверджено програму заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних силах України, в якій проаналізовано причини повільного перебігу зазначених процесів та окреслено пріоритетні напрями їх активізації. Зокрема йшлося і про впорядкування присвоєння нових почесних найменувань військовим частинам та закладам [25, С. 2].

У рамках загальної оборонної реформи відбулася відмова від радянських найменувань з'єднань, частин, підрозділів ЗСУ, інших військових формувань. Найпоказовішим прикладом тут стало перейменування 23 серпня 2017 р. вже згаданої 24-ї механізованої Самаро-Ульяновської Бердичівської Залізної, орденна Жовтневої революції, тричі орденів Червоного прапора, орденів Суворова й Богдана Хмельницького дивізії (з 2003 р. бригади) ім. князя Данила Галицького на 24-ту окрему механізовану бригаду ім. короля Данила [26]. Глибинні причини такого «спрощення» приховувалися у загальних змінах, що відбувалися у країні, зокрема й в інтелектуальній сфері.

Окупація АР Крим та вторгнення РФ на Донеччину й Луганщину, що розпочалися відразу після «Революції гідності», помітно загострили інтерес до світу уявлень, думок, почуттів і волі, першочергово торкнулися свідомості військовослужбовців. Ключового значення набуло питання ідентичності та її еволюції. Українські арміяці, котрі брали участь в АТО / ООС, почали звертати увагу на неабияку важливість назв і символів. А оскільки авторитет мілітарних структур у суспільстві почав швидко зростати, це спонукало владу та громадськість зважати на думку людей у військовій формі. Про що, власне, йшлося?

У своїх зверненнях «хлопці з передової» нерідко повідомляли, як затримані російські розвідники заявляли їм про Україну, що це, мовляв, «наша земля, наші назви, наші міста» [23, С. 302]. На такі погляди потрібно було давати відповідь, і не лише полоненим окупантам, а й самому собі, своїм рідним, колегам, співгромадянам. Ставало зрозуміло, що радянська ідентичність і все, з нею пов'язане, не витримують перевірку часом, не відповідають вимогам дня. Власне тому в ті роки почалося перейменування назв міст, селищ, сіл, вулиць, провулків, площ і, що логічно, зміни торкнулися найменувань військових формувань.

Зазвичай у таких випадках із минулого прийнято добирати те, що люди хочуть бачити у сьогоденні. В армійському середовищі цим «бажаним» стали насамперед видатні постаті, котрі завдяки зусиллям багатьох поколінь закарбувалися в історичній пам'яті як герої-патріоти, уславлені вояки, а передусім державотворці. Позаяк на той час агресор уже визначив свої ідеологічні пріоритети, політичні амбіції та практичні наміри, певною мірою асиметрична відповідь на його міфи, вподобаня й дії спрощувала ситуацію з вибором. Її загальний алгоритм можна було б окреслити словами, що послугували назвою для міжнародної конференції 2014 р.: «Як викинути Леніна з голів українців?» [23, С. 295].

У спробі краще прояснити мотиви творення сучасної традиції почесних найменувань військових формувань доречно повернутися до досвіду ментального розрізнення «чужий» і «свій», коріння якого губляться в тих часах, коли людина лише «почала розвиватися як індивід» [27, С. 449]. Принагідно скористаємося практикою напрацьованих в історіографії положень. На думку австрійського історика П. Дінцельбахера, «чуже є своєрідним приводним механізмом до власних почуттів [...] Розчаруванням у нашому світі зумовлена [...] більшість актів насильства та злочинів [...], і причину варто шукати в індивідуальній фрустрації» [27, С. 493]. Тому наше звернення до «чужого», з його досі незмінною функцією (як елементу психокультури), де воно «є рівнем проєкції недозволених фантазій і ціллю спрямування агресії, вилити яку в інший спосіб неможливо», вповні виправдане [27, С. 493].

Отже, становлення сучасної української традиції почесних найменувань військових формувань, старт якого припав на 2014—2016 рр., відбувалося не на порожньому місці — йому передували певні зміни у суспільстві, з умовно «позитивними» та «негативними» ключовими подіями, що спонукали вже до радикальних дій («Революцією гідності» й початком конвенційної фази війни Росії проти України). Визначальним, думається, став чинник кровопролиття, позаяк він спровокував не лише адекватну інтелектуальну реакцію, а й еквівалентну новим реаліям діяльність.

А втім, хронологію становлення сучасної традиції почесних найменувань військових формувань аж ніяк не варто обмежувати кількома роками, адже вона виявилася набагато більше «розтягнутою у часі». Про це свідчила вкрай непослідовна, тобто несистемна її «українізація», особливо до подій 2014 р. Настільки хаотична, плутана й суперечлива, що нерідко в ній дуже складно було розгледіти саме національний вектор трансформації.

За почесними найменуваннями воєнізовані структури України доречно розділити на до та після початку російської агресії. І не в останню чергу за критерієм їх боездатності. Окрім формування нових з'єднань, частин, підрозділів, із 2014 р. відбуватиметься глибоке переозброєння, бойове злагодження військ, удосконалення системи управління, зокрема й за стандартами НАТО. Складовою цього процесу було справді радикальне посилення виховного впливу на особовий склад (чого лише варте запровадження інституту військових капеланів). Люди, зрештою, почали повною мірою усвідомлювати, що на бойових традиціях, які дісталися у спадщину від колишньої імперії, відстояти державний суверенітет неможливо. Його втрата над частиною територій породила не лише розпач, а й прагнення чинити спротив, адже іншого вибору не залишалося. Тож якщо раніше навіть військовослужбовці піддавалися фрустрації, то відтепер, із початком бойових дій, як не парадоксально, ознаки оптимістичної настроєності почали з'являтися у широких верств населення. Це був той випадок, коли реалії війни (які, між іншим, покликали до життя рух добровольців, волонтерів, водночас зменшили вплив на суспільство олігархів, їхніх ЗМІ) виховували краще за будь-яких лекторів, пропагандистів, не кажучи вже про політиків.

Безпосередня ініціатива належала військово-політичному керівництву силових структур. При цьому «центр прийняття рішень» також зазнавав суттєвих змін, передусім залежно від поточної політичної кон'юнктури. Щоправда, після «Революції гідності» досить активну участь у цьому почали брати широкі кола громадськості. 13 жовтня 2014 р. на круглому столі Українського інституту національної пам'яті «Новий імідж українського війська» військові експерти, історики, журналісти та громадські діячі запропонували приступити до «очищення» армії від «атавізмів радянського минулого» та почати формувати національне обличчя війська, спираючись на українські воєнні традиції. З цього приводу очільник інституту В. В'ятрович наголосив: «Невід'ємним елементом модернізації української армії має бути позбавлення її залишків радянського минулого, що досі присутні в назвах та нумерації військових частин, їх геральдиці та символіці».

Влада реагувала повільніше, однак і тут спостерігалось посилення конструктивних підходів. 28 листопада 2018 р. під головуванням заступника керівника Адміністрації Президента України В. Кондратюка відбулася нарада, присвячена почесним найменуванням військових частин. Було підготовлено «Дорожню карту врегулювання проблемних питань, пов'язаних з дійсними найменуваннями військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України, Національної гвардії України, вузлів зв'язку Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України», яка виявилася доволі продуктивним інструментом для реорганізації військового мнемонічного простору.

За президентської каденції П. Порошенка нові почесні найменування отримали 40 військових з'єднань, частин і підрозділів (у 2014 р. — 2,

у 2015 р. — 6, у 2016 р. — 4, у 2017 р. — 10, у 2018 р. — 14, у 2019 р. — 4). Як бачимо, пік називництва припав на 2018 р.

За роки президенства В. Зеленського, станом на кінець 2022 р., нові почесні найменування було присвоєно вже 74 військовим формуванням (у 2019 р. — 15, у 2020 р. — 24, у 2021 р. — 20, у 2022 р. — 15). Пік найменувань припав на 2020—2021 рр., а з початком широкомасштабного російського вторгнення спостерігалось повернення до стану першого року каденції. Характерно, що ідеологія найменування, як за П. Порошенка, так і за В. Зеленського, виявилась тотожною, цілком орієнтованою на національний пантеон.

Станом на кінець 2022 р. маємо інформацію про 135 військових формувань і навчальних закладів, зокрема 64 бригади, 31 окрему частину (полки, центри Сил спеціальних операцій тощо), 9 окремих батальйонів, 8 прикордонних загонів, 4 бойових кораблі, 3 літаки, 16 вищих і середніх військових навчальних закладів та центрів підготовки військовослужбовців.

Опрацювання цього матеріалу дало змогу виявити певні закономірності становлення сучасної військово-історичної традиції. Присвоєні почесні найменування характеризуватимуться такими статистичними даними: зі 100 персонального найменування — 81 (81 %) стосується української минувшини до 1991 р. й, відповідно, 19 (19 %) — сучасної історії. Останні майже всі пов'язані із захистом нашої країни від російської агресії та датовані після 2014 р. (див. додаток: табл. 1). Конкретніше по «історичному» блоку найменувань статистика має такий вигляд: 13 постатей (13 %) репрезентують середньовіччя (Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське; див. додаток: табл. 2); 30 осіб (30 %) — ранньомодерну добу (переважно козацтво, Гетьманщина, «народні месники»; див. додаток: табл. 3); 29 осіб (29 %) — героїку національно-визвольних змагань ХХ ст. (здебільшого періоду Української революції 1917—1921 рр.²; див. додаток: табл. 4); 7 осіб (7 %) стосуються залишкової радянської традиції. Окремо вкажемо на імена мецената І. Харитоненка, авіаконструктора І. Сікорського, командувача ВМС України віце-адмірала В. Безкоровайного (3 %).

Зі зрозумілих причин відсоток почесних найменувань, дотичних до героїки російсько-української війни, має тенденцію до зростання. Але впродовж восьми років (до широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.) вона не отримала чіткого вираження. Вочевидь через те, що збіглася з іншою — відновлення історичних традицій національного війська.

Помітно, що серед почесних найменувань бракує репрезентантів радикального націоналізму. Поодинокий випадок становлять навчальні підрозділи полку спеціального призначення «Азов»: військова школа сержантів ім. полковника Євгена Коновальця та хорунжа школа ім. підполковника Миколи Сіборського. Бійці 80-ї окремої десантно-штурмової бригади, що постійно

² Підвищена увага до цього етапу державотворення пояснюється відзначенням 100-річного ювілею революційних подій. Водночас деякі знакові постаті досі обійдені увагою (наприклад, головний отаман військ УНР С. Петлюра).

дислокується у Львові, у серпні 2022 р. ініціювали присвоєння їй імені Романа Шухевича. Голова Львівської ОВА М. Козицький підтримав цю ініціативу. Однак відповідного президентського рішення поки що немає.

Щодо територіальних почесних найменувань, то їх виявилось 35, що становить 26 % від загальної чисельності (див. додаток: табл. 5). Ця давня традиція означає вшанування ратної доблесті за регіональною ознакою — вказує на місце служби, участь у бойових діях, подвиги військовослужбовців. Проте сучасні територіальні назви, на відміну від радянських часів, містять назви населених пунктів, в яких дислоковані або були сформовані відповідні підрозділи. Причому Донбаське найменування отримали відразу три військових формування, а «найгучніше» ім'я заслужив окремий загін спеціального призначення (полк, бригада) «Азов». Його було сформовано 2014 р. з добровольців, які вирізнялися радикалізмом своїх поглядів і безкомпромісністю в боротьбі з ворогами.

Деякі з'єднання та частини, як 17-та окрема танкова Криворізька бригада ім. Костянтина Пестушка, 54-та окрема механізована бригада «Донбас» ім. гетьмана Івана Мазепи, 15-та Бориспільська бригада транспортної авіації ім. авіаконструктора Олега Антонова, 204-та Севастопольська бригада тактичної авіації ім. Олександра Покришкіна, 540-й зенітний ракетний Львівський полк ім. Івана Виговського — встигли отримати подвійне найменування.

Цікаво, що релігійна тематика не здобула широкого визнання. Схоже, що лише 19-та окрема ракетна бригада, сформована 1997 р. на базі колишньої трьох радянських орденів дивізії, у грудні 2019 р. отримала найменування Св. Варвари.

Поза сумнівом, екстремальні умови війни пробудили у громадян України, передусім військовослужбовців ЗСУ та інших воєнізованих формувань, принципово інакше ставлення до історії й усього того, що його виправдано узгоджувати з національними сакральними символами. Ці процеси помітно змінили ставлення людей до дійсності, водночас і поглибили, і конкретизували ідентифікацію ними «чужих» / «своїх» [6, С. 190—191]. Важливо, що нові почесні найменування назагал позитивно сприйняті в армійському середовищі. Тим більше, що ініціаторами найменування зазвичай були самі підрозділи. Представники Міноборони України наголошують, що з приводу нових назв від особового складу не було жодних нарікань. Ба більше, в багатьох бригадах уже сформувалися власні внутрішні традиції, включно з символікою, особливими церемоніалами вшанування загиблих. Усталилася й певна корпоративна самоідентифікація. Наприклад, 24-та бригада називає себе «королівською» («королівська піхота»), 93-тя — «холоднорцями», 72-га — «чорними запорожцями», 14-та — «князівською» тощо. Враховуючи ту обставину, що армія користується найвищим рівнем довіри українських громадян, можна передбачити позитивний вплив національно орієнтованого військового найменування на загальний рівень історичної культури соціуму.

* * *

Підсумовуючи, констатуємо, що сучасна традиція військових найменувань базується на вітчизняному досвіді й залучає до свого мнемонічного простору широке історичне підґрунтя — від князів Русі до героїв поточної війни. Переважно це постаті військовиків і військово-політичних діячів, які становлять своєрідний каркас національного пантеону. Водночас не варто відкидати й зарубіжний довід. Зокрема у «Програмі заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних силах України» прописано потребу вивчати досвід європейських країн, що здобули й захистили від агресії свою незалежність, зокрема Фінляндії, Хорватії [25, С. 3]. Проте у системі найменування підрозділів цих армій відсутні персональні назви. Отож українська система почесних найменувань більш подібна до традиції збройних сил Литви. З тією лише відмінністю, що наша виявилася більш насиченою й різноманітною та, окрім власне історичного сегмента, містить сучасний складник, який постійно поповнюється. Більше того, під своєю історичною «парасолькою» ЗСУ почала формуватися військо-історична традиція майбутньої демократичної Білорусі (підрозділ білоруських добровольців — полк ім. Кастуся Калиновського).

За роки незалежності України становлення власне української традиції почесних найменувань військових формувань стало помітним кроком на посилення державної безпеки, зміцнення боєздатності багатьох з'єднань, частин, підрозділів, удосконалення методики національно-патріотичного виховання. Акцент було зроблено на яскравих історичних постатях, героях-сучасниках, територіальних назвах, які своїми національно-символічними образами покликані зміцнювати національну ідентичність, формувати патріотичний світогляд, підтримувати належний емоційний стан військовослужбовців.

За останні понад дев'ять років процес інтеріоризації українських громадян відбувався під впливом розгортання політичної, а згодом збройної боротьби за індивідуальні й національні інтереси та, важливо наголосити, моральні цінності. Орієнтація на «радикальну» національну історичну пам'ять та сучасну героїку стала відповіддю українців на виклики розв'язаної РФ війни, і така орієнтація чи не вперше зблизила їх із демократичним євроатлантичним світом.

Таблиця 1. Герої російсько-української війни
(АТО / ООС / відбиття повномасштабної агресії)

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
1	Головний центр підготовки особового складу Державної прикордонної служби України ім. генерал-майора Ігоря Момота	7 жовтня 2014 р.	ДПСУ
2	літак Ан-30Б (бортовий номер 86) ім. Костянтина Могилка 15-ї бригади транспортної авіації	26 серпня 2015 р.	Повітряні сили ЗСУ
3	літак Ан-26 (бортовий номер 35) ім. Героя України Дмитра Майбороди 456-ї бригади транспортної авіації	11 листопада 2015 р.	Повітряні сили ЗСУ
4	299-та бригада тактичної авіації ім. генерал-лейтенанта Василя Нікіфорова	30 грудня 2015 р.	Повітряні сили ЗСУ
5	90-й окремий аеромобільний батальйон ім. Героя України старшого лейтенанта Івана Зубкова (81-ша окрема аеромобільна бригада)	30 грудня 2015 р.	ДШВ ЗСУ
6	літак Су-27 (бортовий номер 50) ім. генерал-лейтенанта Василя Нікіфорова 831-ї бригади тактичної авіації	10 лютого 2016 р.	Повітряні сили ЗСУ
7	Середній десантний корабель «Юрій Олефіренко»	2 липня 2016 р.	ВМС ЗСУ
8	1-й батальйон оперативного призначення НГУ ім. генерала Сергія Кульчицького	30 листопада 2016 р.	НГУ
9	24-й Могилів-Подільський прикордонний загін ім. Героя України старшого лейтенанта Вячеслава Семенова	23 серпня 2017 р.	ДПСУ
10	10-й окремий загін спеціального призначення ГУР ім. генерал-майора Максима Шаповала	7 вересня 2017 р.	ГУР МО України
11	3-й прикордонний загін ім. Героя України героя України полковника Євгенія Пікуса	22 серпня 2018 р.	ДПСУ
12	456-та бригада транспортної авіації ім. Дмитра Майбороди	22 серпня 2019 р.	Повітряні сили ЗСУ
13	13-й окремий десантно-штурмовий батальйон ім. Героя України полковника Тараса Сенюка (95-та окрема десантно-штурмова бригада)	2 грудня 2019 р.	ДШВ ЗСУ
14	9-й полк оперативного призначення НГУ ім. Героя України лейтенанта Богдана Завади (15-та бригада ОП НГУ «Кара-Даг»)	25 березня 2020 р.	НГУ
15	4-та бригада оперативного призначення (бригада швидкого реагування) НГУ ім. Героя України сержанта Сергія Михальчука	21 серпня 2020 р.	НГУ
16	16-й полк охорони громадського порядку НГУ ім. генерал-майора Олександра Радієвського (31-ша бригада охорони громадського порядку НГУ ім. генерал-майора Олександра Радієвського)	14 жовтня 2020 р.	НГУ

Закінчення табл. 1

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
17	101-ша окрема бригада охорони Генерального штабу Збройних сил України ім. генерал-полковника Геннадія Воробйова	23 серпня 2021 р.	ГШ ЗСУ
18	10-та морська авіаційна бригада ім. Героя України полковника Ігоря Бедзая	24 червня 2022 р.	ВМС ЗСУ

Таблиця 2. Середньовіччя (Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське)

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
1	24-та Залізна окрема механізована бригада ім. короля Данила	19 квітня 2001 р. 23 серпня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ
2	Литовсько-польсько-українська бригада ім. великого гетьмана Костянтина Острозького	19 вересня 2014 р.	Міждержавне з'єднання
3	Окремий центр спеціальних операцій «Схід» ім. князя Святослава Хороброго (3-й окремий полк спеціального призначення)	22 серпня 2018 р.	ССО ЗСУ
4	30-та окрема механізована бригада ім. князя Костянтина Острозького	22 серпня 2018 р.	Сухопутні війська ЗСУ
5	105-й прикордонний загін ім. князя Володимира Великого	23 серпня 2019 р.	ДПС України
6	14-та окрема механізована бригада ім. князя Романа Великого	14 жовтня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
7	53-та окрема механізована бригада ім. князя Володимира Мономаха	6 травня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
8	40-та окрема артилерійська бригада ім. великого князя Вітовта	23 серпня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
9	Окремий центр спеціальних операцій «Захід» ім. князя Ізяслава Мстиславича (8-й окремий полк спеціального призначення)	23 серпня 2020 р.	ССО ЗСУ
10	169-й навчальний центр «Десна» ім. князя Ярослава Мудрого	5 грудня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
11	25-та бригада охорони громадського порядку ім. князя Аскольда	23 серпня 2021 р.	НГУ
12	138-й центр спеціального призначення (протидії диверсіям та терористичним актам) ВСП ЗСУ ім. князя Володимира Святославича	23 серпня 2021 р.	Військова служба правопорядку ЗСУ
13	1-ша окрема бригада ім. князя Лева ДССТ	23 серпня 2021 р.	Державна служба спецтранспорту

Таблиця 3. Ранньомодерний час
(козацтво, Гетьманщина, «народні месники»)

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
1	Фрегат «Гетьман Сагайдачний»	червень 1992 р.	ВМС ЗСУ
2	Національна академія ДПС України ім. Богдана Хмельницького	4 серпня 1995 р.	ДПСУ
3	Київський військовий ліцей ім. Івана Богуна	1 червня 1998 р.	МО України
4	Військовий двічі Червонопрапорний інститут ракетних військ і артилерії ім. Богдана Хмельницького Сумського державного університету (розформовано 28 вересня 2007 р.)	17 лютого 2000 р. — 28 вересня 2007 р.	МО України, МОН України
5	Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного	18 листопада 2000 р.	МО України
6	14-та радіотехнічна бригада ім. Богдана Хмельницького	22 липня 2008 р.	Повітряні сили ЗСУ
7	540-й зенітний ракетний Львівський полк ім. Івана Виговського	2 вересня 2008 р.	Повітряні сили ЗСУ
8	Окремий президентський полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького (Окрема президентська бригада ім. гетьмана Богдана Хмельницького)	15 грудня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ
9	1-ша Президентська бригада оперативного призначення НГУ ім. гетьмана Петра Дорошенка	23 серпня 2017 р.	НГУ
10	18-й полк оперативного призначення НГУ ім. Дмитра Вишневецького (12-та бригада оперативного призначення НГУ ім. Дмитра Вишневецького)	24 березня 2018 р.	НГУ
11	8-й полк оперативного призначення НГУ ім. Івана Богуна («Ягуар») (2022 р. — 14-та бригада оперативного призначення ім. Івана Богуна «Червона калина»)	24 березня 2018 р.	НГУ
12	55-та окрема артилерійська бригада «Запорізька Січ»	22 серпня 2018 р.	Сухопутні війська ЗСУ
13	21-ша окрема бригада охорони громадського порядку НГУ ім. Петра Калнишевського	23 серпня 2018 р.	НГУ
14	58-ма окрема мотопіхотна бригада ім. гетьмана Івана Виговського	6 травня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
15	57-ма окрема мотопіхотна бригада ім. кошового отамана Костя Гордієнка	6 травня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
16	92-га окрема механізована бригада ім. кошового отамана Івана Сірка	23 серпня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
17	201-ша зенітна ракетна бригада ім. гетьмана Пилипа Орлика	4 грудня 2019 р.	Повітряні сили ЗСУ

Закінчення табл. 3

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
18	Окремий центр спеціальних операцій «Південь» ім. кошового отамана Антона Головатого (73-й морський центр спеціального призначення)	6 грудня 2019 р.	ССО ЗСУ
19	54-та окрема механізована бригада «Донбас» ім. гетьмана Івана Мазепи	6 травня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
20	40-й полк НГУ ім. полковника Данила Нечая	14 жовтня 2020 р.	НГУ
21	43-тя окрема артилерійська бригада ім. гетьмана Тараса Трясила	14 жовтня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
22	27-ма реактивна артилерійська бригада ім. кошового отамана Петра Калнишевського	5 грудня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
23	44-та окрема артилерійська бригада ім. гетьмана Данила Апостола	6 грудня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
24	50-й полк НГУ ім. полковника Семена Височана	23 березня 2021 р.	НГУ
25	31-й окремий полк зв'язку та радіотехнічного забезпечення ім. гетьмана Михайла Дорошенка	23 серпня 2021 р.	Повітряні сили ЗСУ
26	54-й окремий розвідувальний батальйон ім. Михайла Тиші	23 серпня 2021 р.	Сухопутні війська ЗСУ
27	1-ша окрема бригада спеціального призначення ім. Івана Богуна	4 березня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ
28	Корвет «Гетьман Іван Мазепа»	18 серпня 2022	ВМС ЗСУ
29	68-ма окрема егерська бригада ім. Олекси Довбуша	24 серпня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ
30	156-й зенітний ракетний полк Повітряних сил ЗСУ ім. Максима Кривоноса	14 жовтня 2022 р.	Повітряні сили ЗСУ

Таблиця 4. Національно-визвольна боротьба ХХ ст. (Українська революція 1917—1921 рр., повстанський рух, дисиденти)

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
1	Львівський державний ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Героїв Крут	19 серпня 1992 р.	Львівська обласна рада, МО України
2	7-ма бригада тактичної авіації ім. Петра Франка	28 березня 2008 р.	Повітряні сили ЗСУ
3	Військова школа сержантів ім. полковника Євгена Коновальця	червень 2016 р.	«Азов»
4	72-га окрема механізована бригада ім. Чорних Запорозжців	23 серпня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ

Продовження табл. 4

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
5	Хорунжа школа ім. підполковника Миколи Сціборського	20 листопада 2017 р.	«Азов»
6	Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут	29 січня 2018 р.	МО України
7	93-тя окрема механізована бригада «Холодний Яр»	22 серпня 2018 р.	Сухопутні війська ЗСУ
8	406-та окрема артилерійська бригада ім. генерал-хорунжого Олексія Алмазова	22 серпня 2018 р.	Сухопутні війська ЗСУ
9	27-й прикордонний загін ім. героїв Карпатської Січі	22 серпня 2018 р.	ДПСУ
10	31-й прикордонний загін ім. генерал-хорунжого Олександра Пилькевича	22 серпня 2018 р.	ДПСУ
11	45-й полк НГУ ім. Олександра Красицького	26 березня 2019 р.	НГУ
12	26-та артилерійська бригада ім. генерал-хорунжого Романа Дашкевича	6 травня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
13	36-та окрема бригада морської піхоти ім. контр-адмірала Михайла Білінського	5 липня 2019 р.	ВМС ЗСУ
14	17-й прикордонний загін ім. полковника Олександра Жуковського	22 серпня 2019 р.	ДПС України
15	28-ма окрема механізована бригада ім. Лицарів Зимового походу	23 серпня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
16	17-та окрема танкова Криворізька бригада ім. Костянтина Пестушка (отаман Кость Степовий-Блакитний)	23 серпня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
17	59-та окрема мотопіхотна бригада ім. Якова Гандзюка	6 травня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
18	35-та окрема бригада морської піхоти ім. контр-адмірала Михайла Остроградського	23 серпня 2020 р.	ВМС ЗСУ
19	9-й прикордонний загін ім. Січових стрільців	14 жовтня 2020 р.	ДПСУ
20	3-тя бригада оперативного призначення НГУ ім. полковника Петра Болбочана	14 жовтня 2020 р.	НГУ
21	12-та окрема бригада армійської авіації ім. генерал-хорунжого Віктора Павленка	5 грудня 2020 р.	Сухопутні війська ЗСУ
22	1194-й окремий батальйон радіоелектронної боротьби ім. отамана Кирила Бондарука	28 грудня 2020 р.	Повітряні сили ЗСУ
23	76-й окремий полк зв'язку та радіотехнічного забезпечення ім. В'ячеслава Чорновола	28 грудня 2020 р.	Повітряні сили ЗСУ
24	Навчальний центр Національної гвардії України ім. Василя Вишиваного	23 березня 2021 р.	НГУ
25	223-й зенітний ракетний полк ім. Українських січових стрільців	23 серпня 2021 р.	Повітряні сили ЗСУ

Закінчення табл. 4

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
26	38-й зенітний ракетний полк ім. генерал-хорунжого Юрія Тютюнника	23 серпня 2021 р.	Сухопутні війська ЗСУ
27	4-й прикордонний загін ім. генерал-хорунжого Володимира Сікевича	23 серпня 2021 р.	ДПСУ
28	11-та бригада ім. Михайла Грушевського Національної гвардії України	23 серпня 2021 р.	НГУ
29	110-та окрема механізована бригада ім. генерал-хорунжого Марка Безручка	24 серпня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ

Таблиця 5. Територіальні найменування

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
1	2-га окрема Галицька бригада	13 вересня 1999 р. Відновлена 2014 р.	НГУ
2	128-ма окрема гірсько-штурмова Закарпатська бригада	10 січня 2000 р.	Сухопутні війська ЗСУ
3	25-та окрема повітрянодесантна Дніпропетровська бригада	16 липня 2002 р.	Сухопутні війська
	25-та окрема Січеславська повітрянодесантна бригада ДШВ ЗСУ	23 серпня 2021 р.	ДШВ ЗСУ
4	15-й реактивний артилерійський Київський полк	2003 р.	Сухопутні війська ЗСУ
5	Окремий загін / полк спеціального призначення / бригада «Азов»	5 травня 2014 р.	НГУ
6	24-й окремий штурмовий батальйон «Айдар»	5 травня 2014 р.	Сухопутні війська ЗСУ
7	2-й батальйон спеціального призначення «Донбас»	29 травня 2014 р.	НГУ
8	703-й інженерний Вінницький полк	18 листопада 2015 р.	Сухопутні війська ЗСУ
9	15-й окремий гірсько-піхотний Севастопольський батальйон	18 листопада 2015 р.	Сухопутні війська ЗСУ
10	1-ша окрема танкова Сіверська бригада	23 серпня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ
11	48-ма інженерна Кам'янець-Подільська бригада	23 серпня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ
12	16-та окрема бригада армійської авіації «Броди»	23 серпня 2017 р.	Сухопутні війська ЗСУ
13	56-та окрема мотопіхотна Маріупольська бригада	22 серпня 2018 р.	Сухопутні війська ЗСУ

Закінчення табл. 5

№ з/п	Військовий підрозділ / навчальний заклад	Дата найменування	Належність
14	15-й Слов'янський полк НГУ	23 серпня 2019 р.	НГУ
15	11-та окрема бригада армійської авіації «Херсон»	14 жовтня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
16	46-й окремий штурмовий батальйон «Донбас»	5 грудня 2019 р.	Сухопутні війська ЗСУ
17	5-та окрема Слобожанська бригада	21 лютого 2020 р.	НГУ
18	23-тя окрема бригада охорони громадського порядку НГУ «Хортиця»	21 серпня 2020 р.	НГУ
19	27-ма окрема бригада НГУ «Печерська»	23 серпня 2020 р.	НГУ
20	36-й шляхо-відновлювальний Конотопський полк ДССТ	28 грудня 2020 р.	Державна служба спецтранспорту
21	26-та окрема Дніпровська бригада ДССТ	29 грудня 2020 р.	Державна служба спецтранспорту
22	4-й Павлоградський полк НГУ	26 березня 2021 р.	НГУ
23	91-й окремий Охтирський полк оперативного забезпечення	23 серпня 2021 р.	Сухопутні війська ЗСУ
24	164-та радіотехнічна Слобідська бригада	23 серпня 2021 р.	Повітряні сили ЗСУ
25	302-й зенітний ракетний Харківський полк	23 серпня 2021 р.	Повітряні сили ЗСУ
26	138-ма Дніпровська зенітна ракетна бригада	23 серпня 2021 р.	Повітряні сили ЗСУ
27	19-й Миколаївський полк охорони громадського порядку НГУ	14 жовтня 2021 р.	НГУ
28	2-й Шосткинський полк НГУ	14 жовтня 2021 р.	НГУ
29	Окремий полк спеціального призначення «Азов» / полк ССО «Азов» Київ (26 січня 2023 р. реорганізований у 3-тю окрему штурмову бригаду Сухопутних військ ЗСУ)	9 березня 2022 р.	ССО ЗСУ
30	60-та окрема піхотна Інгулецька бригада	24 серпня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ
31	61-ша окрема піхотна Степова бригада	24 серпня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ
32	1129-й зенітний ракетний Білоцерківський полк	24 серпня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ
33	11-й зенітний ракетний Шепетівський полк	14 жовтня 2022 р.	Повітряні сили ЗСУ
34	138-ма Наддніпрянська радіотехнічна бригада	14 жовтня 2022 р.	Повітряні сили ЗСУ
35	107-ма реактивна артилерійська Кременчуцька бригада	11 грудня 2022 р.	Сухопутні війська ЗСУ

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Zakon Ukrainy № 4865-VI vid 24 travnia 2012 roku «Pro prysvoieniia yurydychnym osobam ta obiekтам права vlasnosti imen (psevdonimiv) fizychnykh osib, yuvileinykh ta sviatkovykh dat, nazv i dat istorychnykh podii». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4865-17#Text> [in Ukrainian].
[Закон України № 4865-VI від 24 травня 2012 року «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4865-17#Text> (дата звернення 10.08.2023)].
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1173/2000 vid 30 zhovtnia 2000 roku «Pro vporiadkuvannia prysvoieniia pochesnykh naimenuvan viiskovym chastynam, ustanovam, vuzlam zviazku, orphanam ta pidrozdilam». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173/2000#Text> [in Ukrainian].
[Указ Президента України № 1173/2000 від 30 жовтня 2000 року «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173/2000#Text> (дата звернення 11.08.2023)].
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy №286 vid 18.05.2019 roku «Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u Zbroinykh sylakh Ukrainy na 2020—2025 roku». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [in Ukrainian].
[Указ Президента України №286 від 18.05.2019 року «Про Стратегію національно-патріотичного виховання у Збройних силах України на 2020—2025 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення 10.08.2023)].
4. Pochesni naimenuvannia ziednan ta chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy. «Natsionalna hvardiia Ukrainy». Seriia informatsiino-analitychnykh broshur. Kyiv, 2023. 22. URL: <https://www.calameo.com/read/005416314f7fb9960160c> [in Ukrainian].
[Почесні найменування з'єднань та частин Національної гвардії України. «Національна гвардія України». Серія інформаційно-аналітичних брошур. Вип. 22. Київ, 2023. 56 с. URL: <https://www.calameo.com/read/005416314f7fb9960160c> (дата звернення 12.08.2023)].
5. Kononov, I.F. Prostranstvennyi povorot v sotsiologicheskoi teorii: perspektivy razvitiia. Metodologii. *Teoriia ta praktyka sotsiologicheskoho analizu suchasnoho suspilstva*. Kharkiv. KhNU im. V.N. Karazina, 2013. 19: 151-157 [in Russian].
[Кононов И. Ф. Пространственный поворот в социологической теории: перспективы развития. *Методология: Теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Вип. 19. Харків. ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. С. 151—157].
6. Yakovenko, N. U poshukakh Novoho Neba: Zhyttia i teksty Yoanykiia Galiatovskoho. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
[Яковенко Н. У пошуках Нового Неба: Життя і тексти Йоанкія Галіатовського. Київ, 2017. 704 с.].
7. Sydorenko, L. Osoblyvosti viiskovo-istorychnykh tradytsii u Zbroinykh sylakh Ukrainy. *Viiskovo-istorychnyi merydian: Elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal*. 2020. 1(27): 144-154. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-144-154.pdf [in Ukrainian].
[Сидоренко Л. Особливості військово-історичних традицій у Збройних силах України. *Військово-історичний меридіан: Електронний науковий фаховий журнал*. 2020. № 1 (27). С. 144—154. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-144-154.pdf (дата звернення 06.08.2023)].
8. Haniukova, I. Vykhovannia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh syl Ukrainy na tradytsiakh ukrainskoho narodu. *Muzeinyi zbirnyk*. Kyiv: IMFE im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy, 2008. 41-43 [in Ukrainian].

- [Ганюкова І. Виховання військовослужбовців Збройних сил України на традиціях українського народу. *Музейний збірник*. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2008. С. 41—43].
9. Otych, O. Viiskovi tradytsii i zvychai yak chynnyky pidvyshchennia yakosti vyshchoi viiskovoi osvity. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2014. 1(3): 59-63 [in Ukrainian].
[Отич О. Військові традиції і звичаї як чинники підвищення якості вищої військової освіти. *Вища освіта України*. Т. 1(3). Київ, 2014. С. 59—63].
 10. Shevchenko, M.M. Imaholohiia ta problemy formuvannia voienno-politychnoi svidomosti ukraïnskoho suspilstva v umovakh manipuliatsii istorychnoiu informatsiieiu. *Voïenna istoriia*. 2007. 1-3: 99-106 [in Ukrainian].
[Шевченко М.М. Імагологія та проблеми формування воєнно-політичної свідомості українського суспільства в умовах маніпуляції історичною інформацією. *Воєнна історія*. 2007. № 1-3. С. 99—106].
 11. Shevchenko, M.M. Metodychni zasady formuvannia viiskovykh tradytsii. *Istorychni ta metodolohichni aspekty stanovlennia ta rozvytku viiskovykh tradytsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Mat. nauk.-prakt. seminaru (Kyiv, 25 travnia 2012 r.)*. Kyiv, 2012. 17-21 [in Ukrainian].
[Шевченко М.М. Методичні засади формування військових традицій. *Історичні та методологічні аспекти становлення та розвитку військових традицій у Збройних Силах України: Мат. наук.-практ. семінару (м. Київ, 25 травня 2012 р.)*. Київ, 2012. С. 17—21].
 12. Shevchenko, M.M. Sotsialno-filosofskyi analiz viiskovykh tradytsii. *Problemy sotsialnoi roboty: filozofia, psykholohiia, sotsiolohiia*. 2017. 3(9): 97-104 [in Ukrainian].
[Шевченко М.М. Соціально-філософський аналіз військових традицій. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 3(9). С. 97—104].
 13. Shevchenko, M.M., Yefimova, V.V. Viiskova kultura ukraïnskoho suspilstva: problemy ta shliakhy formuvannia. *Visnyk Natsionalnogo universytetu oborony Ukrainy*. 2012. 6: 323-328 [in Ukrainian].
[Шевченко М.М., Єфімова В.В. Військова культура українського суспільства: проблеми та шляхи формування. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 6. С. 323—328].
 14. Problemy kompletuvannia ZSU viiskovosluzhbovtস্যামি sluzhby za kontraktom: sotsialnyi aspekt analizu. T.D. Hlushkova ta in.; ed. M.M. Shevchenko. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
[Проблеми комплектування ЗСУ військовослужбовцями служби за контрактом: соціальний аспект аналізу. Т.Д. Глушкова та ін.; ред. М.М. Шевченко. Київ, 2007. 172 с.].
 15. Koba, M.M. Viiskovi tradytsii yak element pravovoi kultury viiskovosluzhbovtস্যামি: transformatsiia zmistu v umovakh voïennoho chasu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. 2: 37-40. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/5> [in Ukrainian].
[Коба М.М. Військові традиції як елемент правової культури військовослужбовців: трансформація змісту в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 37—40. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/5>].
 16. Fedorenko, V.V. Rol ta mistse tradytsii u systemi suspilno-psykholohichnykh komponentiv moralnoi ta pravovoi svidomosti viiskovosluzhbovtস্যামি Zbroinykh Syl Ukrainy. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Serii: Yuryspudentsiia*. 2018. Vol. 1. 36: 25-28 [in Ukrainian].
[Федоренко В.В. Роль та місце традицій у системі суспільно-психологічних компонентів моральної та правової свідомості військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 36. Т. 1. С. 25—28].
 17. Turchak, O.V., Nadraha, M.S. Vidrozhennia ta vprovadzhennia viiskovo-istorychnykh tradytsii u Zbroinykh sylakh Ukrainy: normatyvno-pravovyi aspekt. *Yurydychnyi nauk. elektron. zhurn.* 2019. 3: 28-31. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/8.pdf [in Ukrainian].

- [Турчак О.В., Надрага М.С. Відродження та впровадження військово-історичних традицій у Збройних силах України: нормативно-правовий аспект. *Юридичний наук. електрон. журн.* 2019. № 3. С. 28—31. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/8.pdf (дата звернення 10.08.2023)].
18. Afonin, E.A. Stanovlennia Zbroinykh syl Ukrainy: sotsialni ta sotsialno-psykholohichni problemy. Kyiv, 1994 [in Ukrainian].
[Афонін Е.А. Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. Київ, 1994. 304 с.].
 19. Kasianov, H. Past continuous: Istorychna polityka 1980-kh — 2000-kh: Ukraina ta susydy. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
[Касьянов Г. Past continuous: Історична політика 1980-х — 2000-х: Україна та сусіди. Київ, 2018. 420 с.].
 20. Hrytsenko, O.A. Prezydenty i pamiat: Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994—2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
[Гриценко О.А. Президенти і пам'ять: Політика пам'яті президентів України (1994—2014): підгрунття, послання, реалізація, результати. Київ, 2017. 1136 с.].
 21. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 923/2009 vid 12 lystopada 2009 r. «Pro deiaki zakhody shchodo vidznachennia vydatnykh podii natsionalnoi voiennoi istorii». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923/2009> [in Ukrainian].
[Указ Президента України № 923/2009 від 12 листопада 2009 р. «Про деякі заходи щодо відзначення видатних подій національної воєнної історії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923/2009> (дата звернення 11.08.2023)].
 22. Antropolohichni kod ukraïnskoi kultury i tsyvilizatsii (u 2 kn.). O.O. Rafalskyi, Ya.S. Kalakura, V.P. Kotsur, M.F. Yurii. Kyiv, 2020. Kn. 2 [in Ukrainian].
[Антропологічний код української культури і цивілізації (у 2 кн.). О.О. Рафальський, Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій. Київ, 2020. Кн. 2. 536 с.].
 23. Viatrovych, V. Notatky z kukhni «perepysuvannia istorii». Kyiv, 2021 [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії». Київ, 2021. 528 с.].
 24. Instruksiiia pro orhanizatsiiu vykonannia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy Zakonu Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rehymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky» № 317-VIII vid 9 kvitnia 2015 roku. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/instruction_communist.pdf [in Ukrainian].
[Інструкція про організацію виконання у Збройних Силах України Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII від 9 квітня 2015 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/instruction_communist.pdf (дата звернення 10.08.2023)].
 25. Prohrama zakhodiv shchodo vidnovlennia ta vprovadzhenia natsionalnykh boiovykh tradytsii u Zbroinykh sylakh Ukrainy. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/gsh-166-25042018-progorama-boiovikh-traditsiy-zsu.pdf> [in Ukrainian].
[Програма заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних силах України. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/gsh-166-25042018-progorama-boiovikh-traditsiy-zsu.pdf> (дата звернення 10.08.2023)].
 26. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 234/2017 vid 23.08.2017 «Pro prysvoiennia pochesnykh naimenuvan viiskovym chastynam Zbroinykh Syl Ukrainy ta utochnennia deiakykh naimenuvan». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2342017-22422> [in Ukrainian].
[Указ Президента України № 234/2017 від 23.08.2017 «Про присвоєння почесних найменувань військовим частинам Збройних Сил України та уточнення деяких

найменувань». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2342017-22422> (дата звернення 12.08.2023)].

27. Istoriiia yevropeiskoi mentalnosti. Ed. P. Dintselbakher; transl. V. Kamianets. Lviv, 2004 [in Ukrainian].

[Історія європейської ментальності. За ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів, 2004. 720 с.].

Надійшла / Received 18.08.2023

Vitalii MASNENKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University (Cherkasy, Ukraine)
masnenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

Yurii PRYSIAZHNIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University (Cherkasy, Ukraine)
yu-prysyazhnyuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

FORMATION OF MODERN UKRAINIAN TRADITION IN THE HONORARY NAMES OF MILITARY UNITS

The goal is to explore the formation process of the modern Ukrainian tradition in honorary names of military formations and their classification. **The methodology** is based on the combination of methods of analyzing quantitative and qualitative features of historical facts, methods of historical memory studies, and the so-called *spatial turn* in modern humanities. **The scientific novelty**. For the first time, the formation process of the honorary names of military units is analyzed as a component of the general national military-historical tradition and one of the markers of the birth of a new historical culture in Ukrainian society. **The main results**. After many years of preserving the Soviet naming system of the military formations, independent Ukraine made a fundamental turn to its national military and historical tradition. The catalyst for this process was the Revolution of Dignity and the beginning of Russia's direct armed aggression. Total rebranding of the military was made as part of the overall defense reform. Ideology-driven Soviet components were removed from the names of military formations. Instead, Ukrainian honorific names are being introduced quite consistently. It is proposed to distinguish their two types: nominal/personal and territorial names. Among nominal names 13% represent personalities of the Middle Ages (Rus, Principality of Halychyna-Volyn, Grand Duchy of Lithuania), 30% — personalities of the early modern period (mainly Cossack era and Hetmanshchyna), 29% — iconic representatives of the national liberation struggle of the twentieth century (mainly the period of the Ukrainian Revolution of 1917—1921), 18% — heroes of the modern Russo-Ukrainian war. For all periods, the absolute majority are military figures. Territorial names, unlike the Soviet tradition, contain the names of the settlements where the relevant units are deployed or were formed. In some cases, personal and territorial names are combined. Since the naming process is dynamic, the formation of the Ukrainian military and historical tradition continues.

Keywords: *military-historical tradition, honorary titles, Armed Forces of Ukraine, defense reform, national pantheon, historical memory, resistance to Russian aggression.*